

Statlig antagonistisk påverkan i pandemins spår

Patrik Thunholm

Det säkerhetspolitiska läget i Europa har över tid försämrats och sedan några månader tillbaka sveper också en pandemi fram. Samtalet om Corona handlar inte bara om viruset i sig, utan innehåller också spekulationer om ekonomiska konsekvenser och många andra relaterade frågor som exempelvis psykisk ohälsa och våld i nära relationer. Pandemin ställer Sverige inför svåra samhällsprövningar på kort och lång sikt, samtidigt som den blottar både nya och sedan tidigare kända sårbarheter. Dessa skulle kunna utnyttjas av främmande makt och medföra långsiktiga konsekvenser för Sveriges säkerhet. Det vi nu upplever väcker många angelägna frågor och för några kommer det dröja länge innan vi får tydliga svar. En av frågorna är om och hur statliga antagonistiska aktörer, eller deras ombud, tar tillfället i akt att påverka det svenska samhället i allmänhet samt Polismyndighetens och Säkerhetspolisens ansvarsområden i synnerhet under pandemin.

PRE-PANDEMI MED GEOPOLITISKT MULLER

Den geopolitiska turbulensen har varit tilltagande en tid och kraftmätningen mellan stormakterna har lett till att internationella normer och samarbeten försvagats. Sveriges geografiska läge i Östersjöregionen är viktigt ur både ett militärt och säkerhetspolitiskt perspektiv, något som under de senaste åren märkts genom att statliga antagonistiska aktörers aktiviteter för att försvaga Sverige har intensifierats. Globalisering, digitalisering och teknikutveckling har varit av stort värde, men har också gjort att vi idag kan se en bredare, djupare och mer komplex hotbild mot landet.

Konflikters natur kan påminna mycket om icke-antagonistiska kriser; här finns en hög grad av osäkerhet och oförutsägbarhet. Motståndaren agerar under tröskeln för krig, och strävar efter att till exempel försvaga, utan att provocera fram en kostsam militär konflikt. Ökad polarisering kan skapa möjligheter för en motståndare som vill driva på sociala utvecklingar som försvagar ett land inifrån. Det kan handla om att förmedla bilden av Sverige som ett land i kaos och förfall, vilket i förlängningen kan skapa splittring i flera läger. Denna påverkansstrategi har länge fokuserat på migration och kriminalitet, men kan under pandemin skifta inriktning och istället handla om hanteringen av pandemin och dess efterverkningar.

PANDEMIN

I skrivande stund är världens stater fullt upptagna med att hantera virusets framfart, samtidigt som samhällen måste fortsätta att fungera trots restriktioner och andra konsekvenser. Vi ser en global kris med stor efterfrågan på kritiska varor, något som bland annat lett till friktioner i

multilaterala samarbeten när stater hävdar sina nationella intressen framför gemensamma. Att pandemin ianspråkar vanligtvis tillgängliga resurser, öppnar möjligheter för statliga antagonistiska aktörer att agera för att underblåsa dessa försämrade internationella relationer. Planer kan sättas i verket och målsättningar som tidigare varit svåra att uppnå blir plötsligt tänkbara. Samhällskriser och tider av oro har även historiskt gett tillfälle för främmande makt att bedriva säkerhetshotande verksamhet, kartlägga skyddsvärden och sårbarheter samt sprida felaktig information.

Vi kan inte utesluta att statliga antagonistiska aktörer kommer att utnyttja pandemin för att försöka underminera förtroendet för svensk offentlig sektor och svensk krisberedskapsförmåga. I den stundtals högljudda debatten om virusets ursprung och initiala spridning, finns alltifrån anklagelser mellan världsledare till allehanda konspirationsteorier. Även den svenska strategin har blivit föremål för desinformationskampanjer, spridning av fientliga och skadliga narrativ som underminerar offentliga institutioner och myndigheter. De möjligheter som digital och otillbörlig informationspåverkan bjuder, påminner oss om att den med västvärlden så tätt förknippade yttrandefriheten också kan vändas till en sårbarhet som kan utnyttjas av såväl statliga antagonistiska aktörer som deras ombud. Det är därför viktigt att värna denna skyddsvärda frihet.

Psykologiska påverkansmedel har länge varit ett viktigt verktyg i konflikter. Ett sätt för en antagonist att utnyttja dessa under den pågående pandemin kan vara att rikta in sig mot samhällskontraktet mellan medborgare och makt-havare. Det kan skapa eller påskynda utvecklingen av ett

legitimitetsgap ifråga om förtroende och tillit. Ett urholkat förtroende för offentliga institutioner kan i förlängningen leda till att samhällsoron ökar, med ordningsstörningar som följd. För att bevara förtroende och tillit är det viktigt att upprätthålla transparens i fattade beslut.

POST-PANDEMI MED ANTAGONISTISKA MÖJLIGHETSFÖNSTER

Parallella händelser, som exempelvis värmebölja, översvämning, skogsbrand, ordningsstörningar och social oro, kan också uppstå medan samhället fortfarande är sysselsatt med att hantera smittspridningen och tillhörande sjukdomsutbrott. Sådana händelser kan innebära svåra utmaningar för de svenska blåljusorganisationerna som redan nu arbetar i ansträngt läge med de begränsningar och den höga arbetsbelastning som pandemin har medfört. Krisen kommer inte att vara över när den akuta pandemin tynar bort.

En försvagad ekonomi tillsammans med geopolitiska spänningar kan ge påfrestningar och osäkerhet framöver. Det finns överhängande risk för en lågkonjunktur, i vilken vi kan vänta oss fler företag i konkurs och högre arbetslöshet. Snabbt förändrade ekonomiska förutsättningar kan leda till allmän samhällsoro, missnöje och ökad brottslighet. En sådan utveckling skulle inte bara påverka Polismyndigheten direkt, utan även öppna ett möjlighetsfönster för statlig antagonistisk påverkan med sikte på att ytterligare försvaga landet inifrån.

Den sociala oro som kan följa i pandemins spår kan möjligen bli mer märkbar i redan utsatta områden. Här kan ett upplevt bristande intresse från samhällets sida spådas på och göra att människor känner sig nedprioriterade, vilket i sin tur kan förstärka känslan av marginalisering och utanförskap. Dessa faktorer, tillsammans med en ökad ekonomisk utsatthet, kan i sin tur bidra till en gynnsam rekryteringsbas för lokala kriminella grupperingar.

Samtidigt som pandemin hanteras är det viktigt att ta sig tid att lyfta blicken och förbereda sig på andra händelser. Det gäller både sådant som rör försämrad ekonomi och parallella skeenden. En framtida kapacitetsskuld måste också beaktas. Det vill säga den skuld i ordinarie operativ verksamhet som blåljusorganisationer och andra har att handskas med efter att den akuta hanteringen har passerats. En väg framåt mot ökad förberedelse inom dessa områden kan vara att utveckla en sammanhållen och scenariobaserad planering som utgår från en bred uppsättning hanterande aktörer.

POLISMYNDIGHETERNA OCH DEN INRE SÄKERHETEN

En statlig antagonistisk aktör tar inte hänsyn till, utan exploaterar snarare, uppdelningen mellan det civila och det militära, mellan inre och yttre hot. Skyddet av den inre säkerheten kan betraktas som en av statens kanske viktigaste uppgifter, och något som i första hand ankommer polismyndigheterna. Det handlar om Sveriges förmåga att upprätthålla och säkerställa grundläggande institutioner som vidmakthåller det demokratiska statsskicket, rättsväsendet och den brottsbekämpande förmågan på nationell nivå.

Pandemin innebär en påfrestning på den inre säkerheten. Områden som påverkas är bland andra: allmänna sammankomster, vapen och våld, narkotika, komplexa cyberbrott, penningtvätt, bedrägerier mot välfärdssystemet, tillgreppsbrott, miljöbrott, människohandel, människosmuggling, extremism och arbete mot brottslighet i utsatta områden. Polismyndigheterna ser en utmanande situation med en osäker lägesbild som hela tiden förändras.

Stängda gränser bidrar till en förändrad polisiär operationsmiljö, bland annat utifrån en förändrad narkotikasituation. Dyrare narkotika kan innebära att missbrukare begår fler tillgreppsbrott för att finansiera sina inköp. Uteblivna narkotikapartier kan dessutom leda till att kriminella aktörer blir skuldsatta, vilket i förlängningen kan leda till våld i samband med indrivningar och utpressning. Den förändrade narkotikasituationen kan skapa obalans i kriminella miljöer med ökad våldsupptrappning i konkurrensen om marknadsandelar. Det finns en risk för fler skjutningar och sprängningar.

Ökad ekonomisk utsatthet, restriktioner eller missnöje med myndigheters agerande kan leda till opinionsyttringar och allmän oro. Detta har vi redan sett i andra länder. En statlig antagonistisk aktör kan i detta läge försöka dra nytta av digitaliseringens möjligheter för att med utgångspunkt i något faktiskt inträffat eller fejkat, försöka polarisera och försvaga. Ett manipulerat videoklipp som visar ett våldsamtt och tillsynes obefogat polisingripande skulle till exempel kunna vara gnistan till oroligheter. Spridningen skulle kunna bli stor innan äktheten verifierats eller avsändaren gått att spåra. Utnyttjande av den digitala informationsmiljön för att sätta igång aktiviteter i det fysiska rummet är något som redan inträffat.

EN KONKRETISERING AV HOTBILDEN

Statliga antagonistiska aktörer kan rikta många olika typer av hot mot Sverige och därigenom hålla Polismyndigheten med flera aktörer sysselsatta. Psykologiska påverkansmedel har som nämnts, länge varit ett viktigt verktyg i konflikter. En psykologisk operation utgår från att exploatera den enskilda människans och gruppens känslöstämning i syfte att påverka uppfattningar, inställningar och uppträdande för att uppnå egna politiska och militära mål. Denna förmåga demonstrerades exempelvis under det amerikanska presidentvalet 2016. Utöver valpåverkan noterades även aktiviteter i sociala medier som ledde till sammandrabbningar i det fysiska rummet. En statlig "trollfabrik" skapade och modererade en nationalistisk respektive en muslimsk Facebooksida. Dessa två Facebooksidor, som hade flera hundra tusen följare vardera, var varandras meningsmotståndare och fylldes med åtskillig desinformation. Polariseringsstrategin höll sig inte enbart till det virtuella. Vid ett tillfälle möttes anhängarna för respektive Facebookgrupp för att demonstrera mot varandra, på en och samma plats. Ett sådant händelseförlopp skulle ha direkt påverkan på polismyndigheternas ansvarsområde, oavsett om det handlar om en pandemirelaterad opinionsyttring eller ej.

I fallet med den pågående pandemin och en befolkning skulle utgångspunkten för psykologisk påverkan kunna handla om rädsla för viruset, ilska över hanteringen eller känsla av utanförskap från boende i socioekonomiskt utsatta områden. För att höja medvetenhet kring hoten och i förlängningen öka förmågan till detektion är det viktigt att konkretisera den mångfacetterade hotbilden.

TANKAR KRING VÄGEN FRAMÅT

Det är viktigt att vara medveten om hur den samtida hotbilden ser ut. Sådan medvetenhet ger samhällsaktörer grundförutsättningar att uppmärksamma sårbarheter och detektera antagonistiska aktiviteter. Paradoxalt nog kan aktörerna utgöra en sårbarhet i sig. Detta i de fall de arbetar isolerat och med parallella hanteringsprocesser under ett svårförståeligt skeende. Trots att myndigheter är självständiga under sina uppdrag är det centralt att de samordnar sina ansträngningar för att möta den breda, djupa och komplexa hotbilden. Ansträngningarna måste utformas klokt, så att de på bästa sätt möter den samtida hotbilden.

Samtidigt som vi noterar den geopolitiska turbulensen, måste vi lära oss att leva med en osäker framtidsprognos. Pandemin skapar problem som behöver lösas omedelbart, med risk för att mer långsiktiga perspektiv läggs åt sidan. Det är viktigt att ta sig tid att lyfta blicken och förbereda sig på följdkonsekvenser, samt parallella händelser på kort och lång sikt. Den mångfacetterade hotbilden kan vara samordnad, vilket gör att de insatser som vidtas för att motverka den, också måste vara samordnade över flera olika områden. Hantering som spänner över flera områden talar för aktörsgemensam analys och planering och kanske till och med en sårbarhetsreducerande översyn av ansvarsprincipen.

Det aktörsgemensamma arbetet bör ske utifrån robusta antaganden för att skapa förklarings effekter kring hoten. I detta sammanhang bör en statlig antagonistisk aktörs intressen och modus (tillvägagångssätt) utgöra en dimension. Arbetet kan utgå från scenarier, vilka bland annat analyseras med avseende på vilka som är de hanterande aktörerna och huruvida dessa befinner sig på lokal, regional, eller nationell nivå. De aktörer som är primära och sekundära i situationen identifieras samt om det finns områden inom vilka det saknas given aktör.

Aktörsanalysen kan ligga till grund för fortsatta studier av hanteringsprocesser på både kort och lång sikt samt på olika geografiska och hierarkiska nivåer. Processanalysen gör det möjligt att identifiera vilka förmågor som redan finns eller måste tillskapas, samt vilka aktörer som ska inneha dessa förmågor. Aktörsgemensam analys och planering är inte engångsföreteelser vars resultat gäller för all framtid, utan snarare iterativa processer vilka kräver fortloppande uppföljning och utvärdering i takt med att den dimensionerande hotbilden förändras.

Genom ansvarsprincipen är polismyndigheten de viktigaste aktörerna gällande inre säkerhet. Myndigheterna har en stor uppgift i att hantera den mångfacetterade hotbilden, både i och bortom den samhällskris vi nu ser. Det faktum att en statlig antagonistisk motståndare kan tänkas använda öppna och dolda medel under tröskeln för väpnad konflikt, gör uppgiften både större och viktigare. Polismyndigheterna måste få en framträdande roll när totalförsvaret utvecklas. ■

Detta är ett utdrag ur FOI:s rapport Perspektiv på pandemin - Inledande analys och diskussion av beredskapsfrågor i ljuset av coronakrisen 2020 FOI-R--4992--SE.

FÖR VIDARE LÄSNING

Säkerhetspolisen. 2015–2019. Årsböcker.

Regeringen, 2020, En ny myndighet för att stärka det psykologiska försvaret. SOU 2020:29